

DOI 10.37491/UNZ.74.2
УДК 338.48 (477)

Алла ОХРИМЕНКО¹,
Наталія ОПАНАСЮК²,
Наталія ПРИЙМАЧЕНКО³

РОЗВИТОК ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГАЛУЗЕВОЇ КОМПОНЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Досліджується розвиток національної туристичної системи (НТС) через призму її функціонально-галузевої компоненти. Основною метою є концептуалізація функціонально-галузевої складової НТС, зумовленої міжгалузевою взаємодією суб'єктів господарювання з виробництва, розподілу, реалізації та організації споживання комплексного туристичного продукту, а також узагальнення інформаційно-аналітичних параметрів забезпечення її дієвості. Систематизація літературних джерел і підходів до вирішення означеної проблематики свідчить, що науковий

¹ кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет,
alla.okhrimenko@gmail.com,
<http://orcid.org/0000-0003-0405-3081>.

² кандидат юридичних наук,
доцент кафедри туризму,
Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ),
перший віце-президент, Туристична асоціація України,
tau_nataly@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-7418-8622>.

³ кандидат географічних наук,
старший викладач кафедри туризму,
Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ),
natali.pryim@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9281-0865>.

дискурс досить побіжно торкався сфери функціонально-галузевої компоненти НТС. Актуальність дослідження зумовлена й тим, що ця компонента НТС є основою її ефективного розвитку та забезпечує консолідацію різних видів економічної діяльності, співробітництво яких сприяє формуванню синергетичного та мультиплікаційного ефектів. Методологічне підґрунтя дослідження складають туризмознавчі та інтеграційні економічні теорії, інструментарій яких спроможний активізувати компоненти НТС і їх взаємозв'язки для підвищення її результативності. Об'єктом дослідження є процес реалізації діяльності функціонально-галузевої компоненти НТС. Відповідно до цього подається бачення дефініції функціонально-галузевої компоненти НТС і стратегічних підходів щодо її розвитку. Формують функціонально-галузеву компоненту НТС: 1) суб'єкти туристичної діяльності (виробництво туристичного продукту); 2) суб'єкти супутніх видів економічної діяльності; 3) суб'єкти забезпечуючих видів економічної діяльності. Дослідження функціонально-галузевої компоненти НТС здійснено на основі оцінки ланцюга створення вартості в туристичній системі, основу якого формує діяльність суб'єктів туристичної діяльності, які надають інформаційні туристичні послуги, транспортні послуги, послуги розміщення туристів. Визначено, що ринок туристичних послуг України є висококонцентрований, посилюються тенденції самостійного планування й бронювання подорожей на основі глобальних інформаційно-комунікаційних сервісів. Актуалізовано роль авіатранспорту в розвитку НТС, функціонування якого за останній період відображає позитивні динамічні результати, зокрема щодо диверсифікації авіасполучень та обсягів діяльності аеропортів на зовнішніх і внутрішніх маршрутах. Визначено також позитивні зміни в обсягах надання послуг у засобах розміщення на тлі скорочення їхньої загальної кількості, що пояснюється зростанням конкуренції на ринку та підвищенням якості надання послуг. В основі розвитку готельного бізнесу в Україні є перебування на ринку світових транснаціональних корпорацій (ТНК). Визначено внесок суб'єктів туристичної діяльності (виробництво туристичного продукту) до Зведеного бюджету України через сплату податкових платежів. Зауважено на наявності проблем комплексного аналізу НТС через відсутність консолідованих статистичних даних у державній звітності. Дослідження підтверджує й теоретично доводить, що розвиток НТС та її функціонально-галузевої компоненти є визначальним для національної економіки. Прагматичні результати цього дослідження повинні сприяти інтенсифікації впровадження сучасних і збалансованих підходів до управління НТС, що базуються на цінностях громадянського суспільства, демократії, партнерства між державою, приватними й громадськими структурами, попри архіскладні умови сучасної України.

Ключові слова: туризм, національна туристична система, функціонально-галузева компонента НТС, ланцюг створення цінності туристичного продукту.

Сучасні реалії постіндустріального цифрового суспільства вимагають переосмислення місця й ролі туризму не лише як каталізатора позитивних економічних змін, але й як потужного стимулу розвитку держави в цілому. Тому існує необхідність у дослідженні туризму як комплексного явища — національної туристичної системи (НТС), що є «просторово локалізованою сукупністю соціально-економічної, функціонально-галузевої, інституційної та інформаційної підсистем національної економічної системи, які на основі цілеспрямованої взаємодії формують процеси виробництва, реалізації й споживання туристичного продукту» [1, с. 39]. Інтеграційні та глобалізаційні процеси детермінують впливи, що сприяють необхідності більш детального дослідження функціонально-галузевої компоненти НТС як основної ланки, що забезпечує її зростання та інноваційне оновлення. Розгляд туризму через призму функціонально-галузевої компоненти потребує сучасних і збалансованих підходів для з'ясування її впливу як на НТС, так і національну економіку в цілому. Виходячи з актуальності та проблемності функціонально-галузевої компоненти НТС, її дослідження є теоретично й практично значимим.

Аналіз низки публікацій зарубіжних та українських дослідників щодо розвитку туризму свідчить про відсутність вагомих теоретичних положень щодо формування НТС та обґрунтування її функціонально-галузевої компоненти. Теоретичні й методологічні напрацювання, що стосуються структурних складових управління НТС, відображено у працях таких українських науковців, як: М. Бойко, М. Босовська, І. Калачова, В. Ки́фяк, О. Любіцева, А. Мазаракі, М. Мальська, С. Мельниченко, Т. Ткаченко та ін. Серед зарубіжних науковців вагомі теоретичні висновки щодо визначення функціонально-галузевої компоненти туристичного сектору як складової національної й світової економіки зробили такі науковці: Г. Батлер, Т. Джамал, Д. Дредж, Е. Кoen, С. Корнелісен, Е. Лавс, М. Новеллі, І. Маркова, А. М. Скот, А. Холден та ін. Попри наявність певних наукових напрацювань, у сучасних економічних умовах актуальним є виявлення трендів і процесів розвитку функціонально-галузевої компоненти НТС, аналіз фактологічних даних у її функціонуванні для визначення спрямування її стратегічного вектора. Відповідно виникає необхідність розвитку теорії розвитку функціонально-галузевої компоненти НТС, що в сукупності й зумовило проблематику цього дослідження.

Основною метою дослідження є концептуалізація функціонально-галузевої компоненти НТС, зумовленої міжгалузевою взаємодією суб'єктів господарювання з виробництва, розподілу, реалізації та організації споживання комплексного туристичного продукту, а також узагальнення інформаційно-аналітичних параметрів забезпечення її дієвості.

Методологічною основою цього дослідження є туризмознавчі та інтеграційні економічні теорії, інструментарій яких спроможний активізувати функціонально-галузеві компоненти НТС та їх взаємозв'язки для досягнення економічного ефекту. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити всебічність вивчення проблеми та достовірність ви-

сновків дослідження. Основними з них є аналіз і синтез — для формування теоретико-методологічної бази дослідження; діалектичний — для визначення ключових проблемних аспектів дослідження та пошуку шляхів їх вирішення; індуктивний — для оцінювання рівня функціонування НТС в Україні та обґрунтування її функціонально-галузевої компоненти.

Національна туристична система визначається функціонально-галузевою спрямованістю. Так, в роботі [2, с. 105] звертається увага на те, що «якщо в географічних науках туристично-рекреаційне системоутворення має яскраво виражений територіальний аспект, то в економіко-управлінській діяльності територіальна прив'язка обмежується тільки рівнем країн і їхніх регіонів та передає «пальму першості» контекстам функціональним, які представляють як найбільш важливий компонент ТРС – господарюючі суб'єкти і всю систему взаємозв'язків, що виникають між ними».

Функціонально-галузева компонента НТС — її базова складова, що передбачає сукупність, взаємодію і взаємовплив суб'єктів економічної діяльності (продуцентів і посередників), які забезпечують виробництво, розподіл, реалізацію та споживання туристичного продукту. Виходячи із галузевого погляду, враховуючи рекомендації Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) [3] та розподіл видів економічної діяльності за КВЕД України [4], структуру функціонально-галузевої компоненти формують:

1) суб'єкти туристичної діяльності (виробництво туристичного продукту): туристичні оператори (N79.12 — діяльність туристичних операторів⁴), туристичні агенти (N79.11 — діяльність туристичних агентств), інші суб'єкти, діяльність яких пов'язана із бронюванням послуг (N79.90 — надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність), заклади тимчасового розміщування (I.55.10 — діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування); заклади організації харчування (I.56.10 — діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування); суб'єкти пасажирського транспорту: авіаційного (H.51.10 — пасажирський авіаційний транспорт), морського (H50.10 — пасажирський морський транспорт), річкового (H50.30 — пасажирський річковий транспорт), автомобільного, залізничного (H49.39 — інший пасажирський наземний транспорт), суб'єкти конгресної та виставкової діяльності (N82.30 — організування конгресів і торговельних виставок), суб'єкти діяльності у сфері творчості, мистецтва та розваг (R90.01 — театральна та концертна діяльність), музейні заклади (R91.02 — функціонування музеїв);

2) суб'єкти супутніх видів економічної діяльності: страхова діяльність; інформація та телекомунікації; оптова й роздрібна торгівля; надання в оренду транспортних засобів, прокат товарів для спорту та відпочинку; виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; організування азартних ігор; діяльність у сфері спорту, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; на-

⁴ Відповідно до КВЕД України: буква відображає секцію, цифри — нумерація групи та назва виду економічної діяльності.

дання інших індивідуальних послуг; діяльність із забезпечення фізичного комфорту;

3) суб'єкти забезпечуючих видів економічної діяльності: виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами; будівництво; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; фінансова діяльність; виготовлення виробів з деревини, поліграфічна діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (рис. 1).

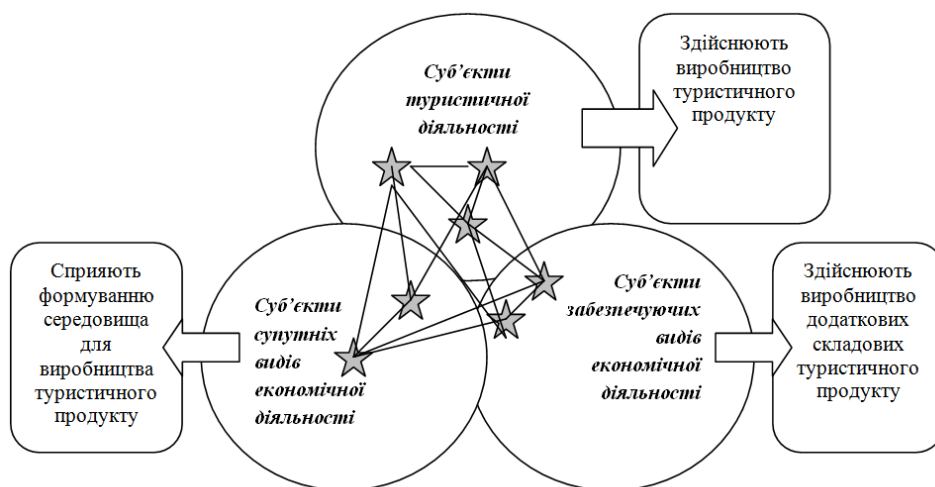
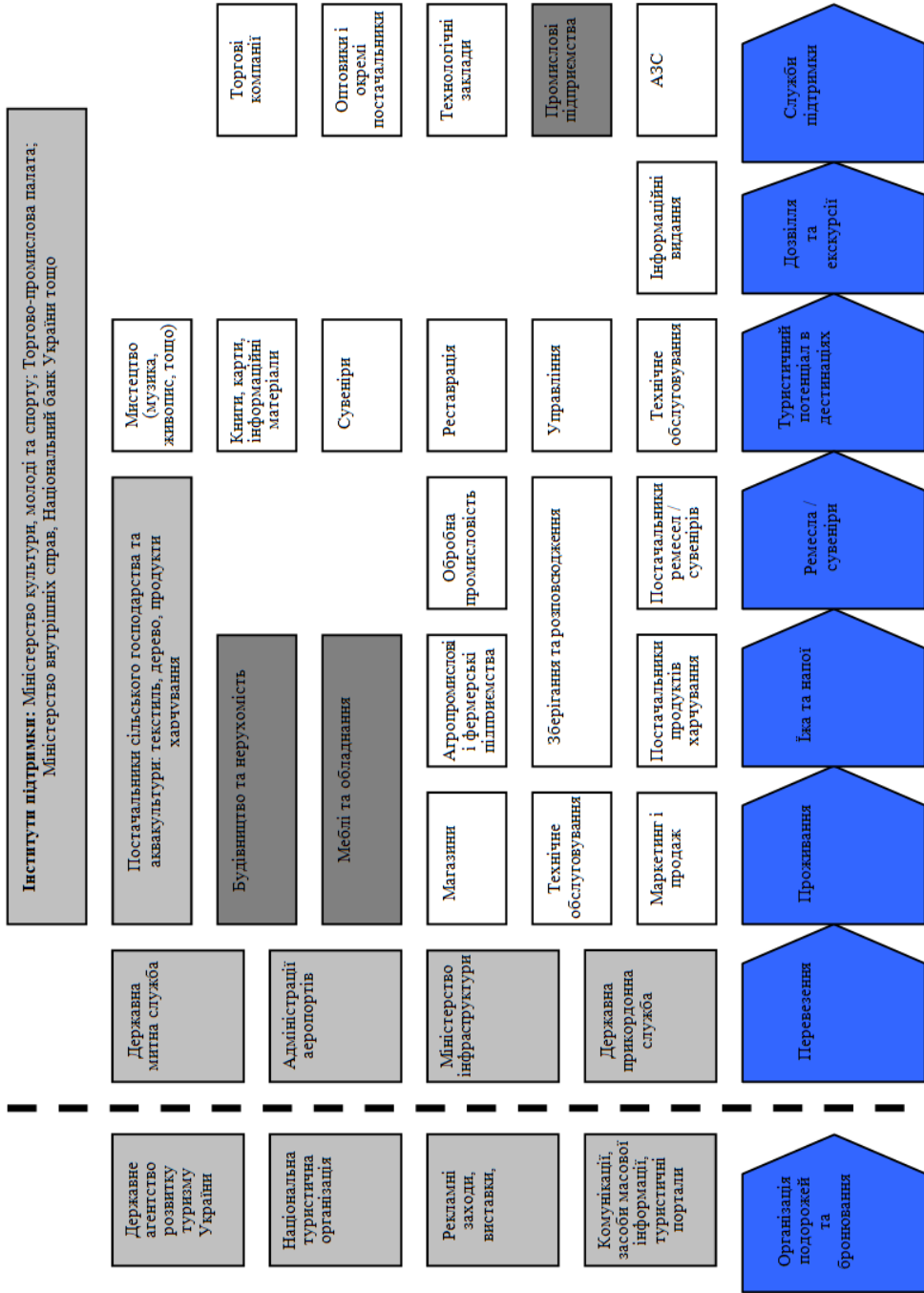

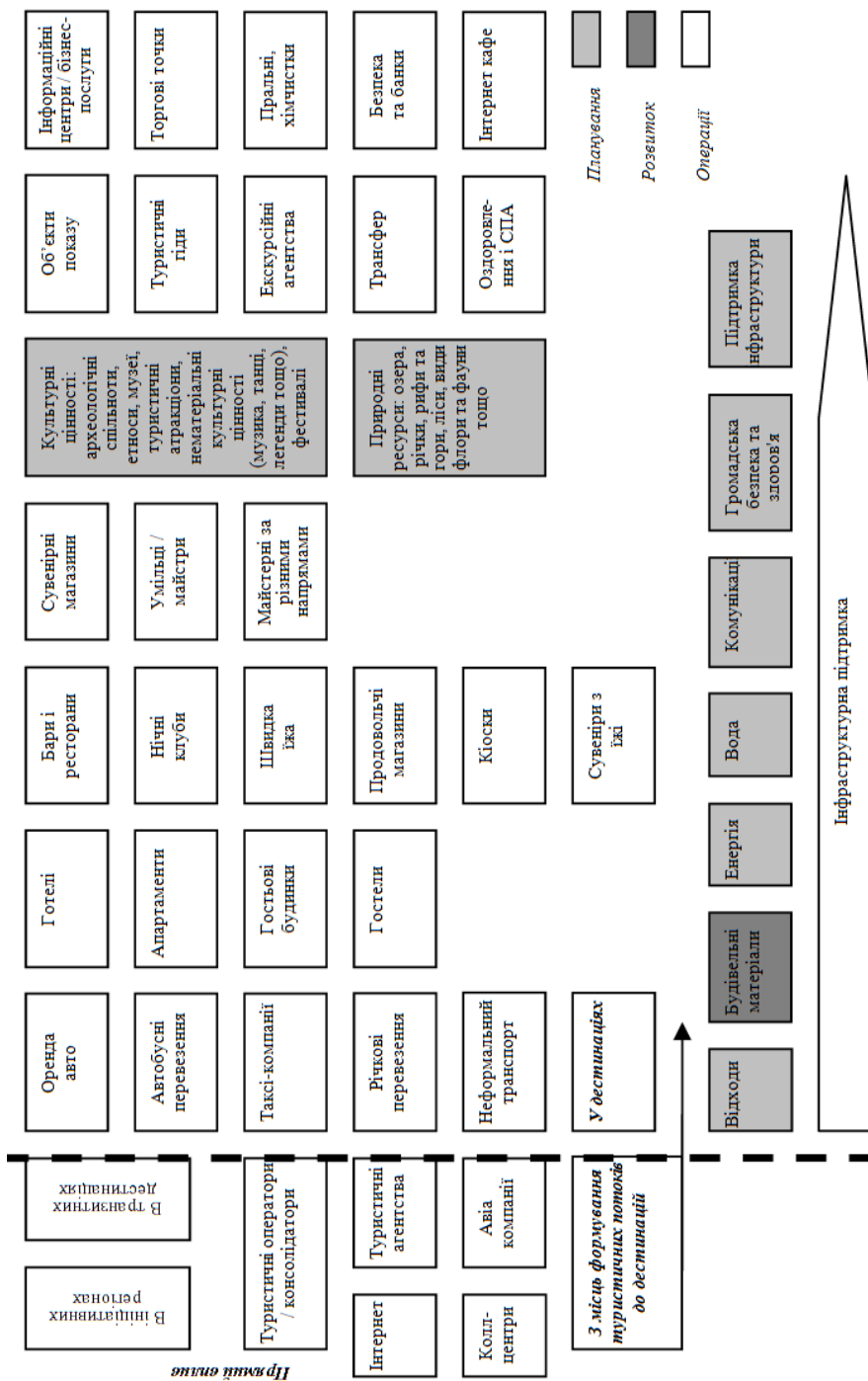
Рис. 1. Галузеві компоненти національної туристичної системи

Джерело: [1, с. 116].

Функціонально-галузева компонента забезпечує послідовність взаємопов'язаних процесів щодо створення туристичного продукту, які розглянуто в рамках концепції ланцюга цінності (вартості), започаткованої М. Портером у 80-х рр. ХХ ст. [5]. Для НТС ланцюг створення цінності продукту формується за основними та допоміжними (забезпечуючими й супутніми) видами економічної діяльності. Він відображає функціонально-галузеву компоненту НТС, має складну структуру з різними, часто змінними постачальниками послуг та визначається як «мережа туристичних організацій, що постачають різні компоненти туристичних продуктів/послуг» [6, с. 66] (рис. 2).

Непрямі впливи

В основі ланцюга вартості в туристичній системі лежать підсистеми: організації подорожей та бронювання, транспортна, розміщення, забезпечення продуктами харчування і напоями, ремесел, туристичних ресурсів destinations, організації послуг дозвілля та підтримки. Умовно по різні сторони від основної ланки створення вартості в туристичній системі розміщені складові, що відіграють пряму або непряму роль у ній. Туристична система як досить живий організм зазнає значних змін під впливом динамічного середовища особливо технологічних змін, тому відповідно структура ланцюга створення вартості може моделюватися, а його окремі складові — змінюватися.

Внутрішнє структурування простору функціонально-галузевої компоненти НТС забезпечується інтеграційними відносинами та відбувається в межах створення балансу очікувань між потребами споживачів туристичних послуг і стратегічними можливостями складових НТС з урахуванням системи обмежень. Розвиток відносин відбувається як еволюційним, так і революційним шляхом, що визначає його циклічність та спричиняє появу певної спіралі розвитку — вектора. У цьому дослідженні, виходячи зі специфіки НТС і відображення в національній статистиці результатів діяльності, основна увага зосереджена на аналізі фактологічних даних щодо діяльності туроператорів і агентів, транспортного (зокрема авіаційного) забезпечення й розміщення.

Організація подорожей та бронювання, тобто діяльність туроператорів і турагентів, є основною складовою ланцюга створення вартості продукту в НТС. В Україні досить значна кількість зареєстрованих суб'єктів туристичної діяльності (СТД), останніми роками — більше 3 тис. За даними Держстату в 2018 році із 4 293 суб'єктів туроператори склали 14,4 %, 80,7 % — турагенти та 4,9 % — суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність. Згідно з Ліцензійним реєстром суб'єктів туроператорської діяльності Мінекономрозвитку станом на 12 грудня 2019 р. [7] видано 2 793 ліцензії підприємствам, що здійснюють туроператорську діяльність. Отже, існує досить значна невідповідність статистичної звітності.

Особливу увагу необхідно звернути на чисельність туристів, обслугованих СТД України, питома вага яких є досить низькою, всередньому 13,2 % для осіб, які виїжджали за кордон, та 14,5 % для іноземних осіб, які приїздили в Україну. За період із 2000 року і донині спостерігається тенденція: на фоні зростання абсолютних показників туристичних потоків в Україні — скорочення питомої ваги осіб, обслугованих СТД. Усередньому за досліджуваний період 7,1 % осіб, які виїжджали/віїжджали з/в України, користувалися послугами СТД.

Таблиця 1
Динаміка окремих показників діяльності СТД в Україні 2010–2018 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість СТД, од.	4 157	5 346	5 711	3 885	3 183	3 506	3 469	4 293
Темп приросту до попереднього року, %	×	28,6	6,8	-32,0	-18,1	10,1	-1,1	23,8
Дохід від надання турпослуг ¹⁾ , млн грн	4 150,4	6 654,9	6 496,7	5 566,5	5 015,3	119 350,7	190 220,5	216 250,9
Темп приросту до попереднього року, %	×	60,3	-2,4	-14,3	-9,9	138,0	59,4	13,7
Середній обсяг доходу, що припадає на 1 СТД, тис. грн	998,4	1 244,8	1 137,6	1 432,8	1 575,7	3 404,4	5 483,6	5 037,5
Темп приросту до попереднього року, %	×	24,7	-8,6	25,9	10,0	116,1	61,1	-8,1

Примітки:

- 1) дохід від надання туристичних послуг розглядається без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів;
- 2) розроблено авторами за матеріалами [8–13].

В останні роки до ТОП-10 туроператорів за кількістю обслугованих туристів у розрізі в'їзного, виїзного та внутрішнього туризму належало 26 туроператорів, причому ТОВ «Джоїн Ап!» є лідером у в'їзному й виїзному туризмі та входить до п'ятірки у внутрішньому туризмі. Такі підприємства, як ПрАТ «Обрій Інн», ТОВ «Новий стандарт ділових заходів» і ПП «Кандагар Тревел» також мають високі обсяги діяльності за кількома видами туризму. Найвищі обсяги діяльності характерні для операторів виїзного туризму: ТОВ «Джоїн Ап!» (678,0 тис.), ТОВ «Анекс Тур» (453,8 тис.), ТОВ «Тревел Профешнл Груп» (238,3 тис.), ТОВ «Гез Тур» (233,6 тис.), ТОВ «Корал Тревел» (198,3 тис.), ТОВ «ТТВК» (ТУ) (136,2 тис.), ТОВ «Пегас Туристик» (83,3 тис.). Отже, туристичний ринок висококонцентрований, оскільки 86,8 % загального обсягу СТД обслуговує всього 1,0 % туроператорів.

Таблиця 2

Обсяги доходів від обслуговування, динаміка, структура туристів, обслугованих СТД в Україні 2010–2018 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Дохід від надання турпослуг ¹⁾ , млн грн	4 150,4	6 654,9	6 496,7	5 566,5	5 015,3	11 935,7	19 022,5	21 625,9
Кількість осіб, обслугованих СТД, тис. осіб, у т. ч.:	2 199,9	3 000,7	3 454,3	2 425,1	2 019,6	2 549,6	2 806,4	4 557,5
візні (іноземні)	234,3	270,1	232,3	17,1	15,2	35,1	39,6	76,0
у % до загального обсягу	10,7	9,0	6,7	0,7	0,8	1,4	1,4	1,7
візні	1 250,1	1 956,7	2 519,4	2 085,3	1 647,4	2 060,9	2 289,9	4 024,8
у % до загального обсягу	56,8	65,2	72,9	86,0	81,6	80,8	81,6	88,3
внутрішні	715,6	773,9	702,6	322,7	357,0	453,6	476,9	456,8
у % до загального обсягу	32,5	25,8	20,3	13,3	17,7	17,8	17,0	10,0

Примітки:

- 1) дохід від надання туристичних послуг розглядається без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів;
- 2) розроблено авторами за матеріалами [8–13].

В Україні, як і в усьому світі, посилюються тенденції самостійного планування й бронювання подорожей, тому хоча й політичні події, пов'язані із проведенням гібридної війни Росії проти України, негативно вплинули на обсяги іноземних громадян, які відвідали Україну, але, зважаючи на те, що громадяни розвинутих країн досить часто самостійно бронюють авіаперевезення, засоби розміщення та не потребують віз, ситуація не виглядає занадто критичною, хоча це потребує значних кроків щодо популяризації України за кордоном. Глобальні інформаційно-комунікаційні сервіси, що використовуються для самостійного бронювання послуг у туризмі, включають широкий спектр засобів, систем і технологій (табл. 3) [1] і характеризують сучасні глобальні тренди туристичного простору.

Таблиця 3

**Глобальні інформаційно-комунікаційні сервіси,
використовувані НТС**

Групування сервісів	Найменування сервісів, рік заснування
системи інтернет-бронювання житла, квитків (букінгові системи)	<i>Booking.com</i> (1996 р., входить у групу компаній <i>Priceline Group</i>), <i>Otel.com</i> (лютий 2004 р.), <i>Agoda.com</i> (2005 р., входить у групу компаній <i>Priceline Group</i>), <i>Hotels.com</i> (входить у групу компаній <i>Expedia, Inc.</i>), <i>Airbnb</i> (2008 р., працює за парадигмою економіки спільної участі), <i>Trivago</i> , <i>Skyscanner</i> , <i>Kiwi</i> , <i>OnetwoTrip</i> , <i>Hotelworld</i> , <i>Home Awey</i> , <i>DB Navigator</i> та інші, а також сайти популярних в Україні авіакомпаній <i>Wizzair</i> , <i>Ryanair</i> , <i>Iberia</i> і <i>Vueling</i> , МАУ та ін.
сайти безкоштовного обміну житла (мережі гостинності)	<i>CouchSurfing.com</i> (січень, 2004 р.), <i>HospitalityClub</i> (січень, 2000 р.), <i>Warm</i> , <i>Showers</i> (для велосипедистів-мандрівників), <i>PasportaServo</i> (для есперантистів)
системи самостійного підбору варіантів переміщення та розміщення в різних дестинаціях	<i>TripAdvisor</i> (лютий 2000 р.), <i>TripMyDream</i> (український стартап, переможець міжнародного стартап-конкурсу <i>Seedstars Summit 2016</i> , де було обрано найкращий туристичний стартап світу 2016 р.), <i>Rome2rio</i> (для пошуку альтернативного маршруту), <i>izi.TRAVEL</i> (аудіогід)
пошукові та навігаційні сервіси	<i>Google.com</i> (27 вересня 1998 р.), <i>Yahoo</i> (березень 1995 р.), <i>Bing</i> (червень 2009 р.), <i>Ask.com</i> (1996 р.); українські: <i>Ukr.net</i> , <i>I.ua</i> , <i>Online.ua</i> , <i>Mema</i> , <i>LightStorage</i> , <i>Google Maps</i> , <i>maps.me</i> , <i>MyGPSCoordinates</i> , <i>Navigon</i> , <i>HERE WeGo</i> , <i>Wi-Fi Map Pro</i> (мапа вайфай), <i>Google docs</i>
оренда автомобілів	<i>Europcar</i> і <i>Hertz</i> , <i>Economybookings</i> , <i>Uber</i> і <i>Taxify</i> , <i>blablacar</i> , <i>Ultimate Drives</i>
банківські послуги	Приват24, Ощад24, <i>Monobank</i>

Групування сервісів	Найменування сервісів, рік заснування
відеохостинги, що надають послуги розміщення відеоматеріалів	<i>YouTube</i> (14 лютого 2005 р.)
соціальні мережі	<i>Facebook</i> (4 лютого 2004 р.) <i>Instagram</i> (жовтень 2010 р.), <i>JetLovers</i> (травень 2011р., обчислення статистики польотів окремої особи)
блог-сервіси	<i>Twitter</i> , <i>Blogger</i> , <i>WordPress.com</i> , <i>Blog.com</i> , <i>LiveJournal</i> , <i>Blogoreader</i> , <i>Meta.ua</i> , <i>Hiblogger.net</i> , <i>ВКурсі.ком</i>
краудфандингові платформи	
мобільні додатки	<i>TripAdvisor Offline City Maps</i>

Примітка: розроблено авторами за [1, с. 257].

Транспортне забезпечення є досить важливою у національній туристичній системі. За даними Держстату обсяги пасажирських перевезень видами транспорту (без урахування міських видів) з 2010 року скорочуються, проте це частково пояснюється змінами у статистичному обліку⁵ та зростанням використання власного автомобільного транспорту. Найбільші обсяги пасажироперевезень характерні для автомобільного транспорту, питома вага яких складає в середньому останніми роками близько 85,0 %, на другому місці — залізничний транспорт — близько 10,0 %; інші види транспорту не мають значної питомої ваги. Для НТС вагомою є діяльність авіатранспорту, що динамічно розвивається, так із 2016 року щорічний середній темп приросту складає 25,8 % (табл. 4).

Заклади розміщування туристів є центральною ланкою НТС. Перебування України у стані транзитивності підтверджується значними змінами у методології статистичних досліджень та певній невідповідності даних щодо розвитку закладів розміщування. Так, Держстатом до 2011 року здійснювалися спостереження «Готелів та інших місць для тимчасового проживання», а після 2011 року — «Колективних засобів розміщування», дані між якими не зовсім співвідносяться, тому аналіз стану розвитку готельного господарства проведено з 2011 року (табл. 5).

⁵ Кількість відправлених пасажирів за даними ПАТ «Укрзалізниця». З 2017 року змінено порядок обліку перевезень пасажирів залізничним транспортом у приміському сполученні, які користуються пільгами на безкоштовний проїзд.

Таблиця 4

Динаміка кількості перевезених пасажирів
за видами транспорту в Україні у 2010–2018 рр.¹⁾

Показники, тис. осіб	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Пасажири, перевезені видами транспорту	4 057 161	3 894 023	3 784 239	3 309 685	2 647 025	2 422 749	2 195 413	2 078 011
темп приросту до попереднього року, %	×	-4,0	-2,8	-12,5	-20,0	-8,5	-9,4	-5,3
— авіа-	7 505	8 106	8 107	6 473	6 303	8 278	10 556	12 529
темп приросту до попереднього року, %	×	8,0	0,0	-20,2	-2,6	31,3	27,5	18,7
— залізничним	429 800	429 100	425 200	389 300	389 800	389 100	164 941	157 962
темп приросту до попереднього року, %	×	-0,2	-0,9	-8,4	0,1	-0,2	-57,6	-4,2
— автомобільним	3 611 829	3 450 173	3 343 659	2 913 318	2 250 345	2 024 892	2 019 324	1 906 852
темп приросту до попереднього року, %	×	-4,5	-3,1	-12,9	-22,8	-10,0	-0,3	-5,6
— морським	7 064	5 921	6 642	29	26	30	29	72
темп приросту до попереднього року, %	×	-16,2	12,2	-99,6	-10,3	15,4	-3,3	148,3
— річковим	963	723	631	565	551	449	563	596
темп приросту до попереднього року, %	×	-24,9	-12,7	-10,5	-2,5	-18,5	25,4	5,9

Примітки:

- 1) Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях у 2014–2018 рр.;
- 2) розроблено автором за матеріалами [14].

Таблиця 5

**Динаміка показників діяльності колективних засобів
розміщування (ЗР) в Україні 2011–2018 рр.¹⁾**

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість колективних ЗР, одиниць, у т.ч.:	5 882	6 041	6 411	4 572	4 341	4 256	4 115	4 719
Темп приросту до попереднього року, %	×	2,7	6,1	-28,7	-5,1	-2,0	-3,3	14,7
Кількість місць, тис. од., у т.ч.:	567,3	583,4	586,6	406	402,6	375,6	359	300,9
Темп приросту до попереднього року, %	×	2,8	0,5	-30,8	-0,8	-6,7	-4,4	-16,2
Кількість осіб, які перебували у колективних ЗР, тис. осіб, у т.ч.:	7 426,9	7 887,4	8 303,1	5 423,9	5 779,9	6 544,8	6 661,2	7 006,2
Темп приросту до попереднього року, %	×	6,2	5,3	-34,7	6,6	13,2	1,8	5,2

Примітки:

- 1) Дані за 2014–2018 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.
- 2) розроблено авторами за матеріалами [15–19].

В Україні функціонує близько 4,7 тис. колективних засобів розміщування із загальним номерним фондом 300,9 тис. місць. Більшість колективних засобів розміщування — готелі (60,0 %). До 2014 року спостерігалось зростання цих закладів, а після — скорочення. Проте кількість осіб, які перебували в колективних засобах розміщування з 2015 року, щорічно зростає в середньому на 6,7 %. Зважаючи на те, що інші важливі компоненти НТС, такі як ресторанний, розважальний і дозвіллевий, оздоровчий, виставковий бізнес, інфраструктурне забезпечення, торговельний та інший бізнес спрямовані на залучення не лише туристів, а й місцевого населення; відповідно неможливо за цими критеріями здійснити чіткий розподіл обсягів їхньої діяльності, а також виокремити туристичну компоненту.

У цілому суб'єкти, що формують основну ланку функціонально-галузевої компоненти НТС, мають вплив на національну економіку (навіть не враховуючи мультиплікаційний ефект). Так, за даними ДПС України, за результатами 2019 року 79,4 тис. суб'єктів туристичної діяльності (відповідно до зазначених видів економічної діяльності згідно з КВЕД України, вказаних на початку цього дослідження) сплатили

9 384,7 млн грн податкових платежів до зведеного бюджету України [20–21]⁶, сукупний розподіл яких за вказаними видами економічної діяльності показано на рис. 3. Необхідно відзначити динаміку зростання сукупного обсягу податкових платежів вказаних видів економічної діяльності, так, всередньому їхній темп приросту за п'ятирічний період складає 35,5 %, а щодо зведеного бюджету України, то цей показник має дещо нижчий темп — 23,4 %.

Таблиця 6
Обсяги сплачених податкових платежів до Зведеного бюджету України
за основними видами економічної діяльності НТС у 2019 році

Вид економічної діяльності	Обсяг сплачених податків (грн)
Пасажирський морський транспорт	8 695,6
Пасажирський річковий транспорт	9 104,8
Пасажирський авіаційний транспорт	797 314,9
Інший пасажирський наземний транспорт	542 757,3
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення	1 882 172,3
Діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування	3 996 788,2
Діяльність туристичних агентств	280 982,8
Діяльність туристичних операторів	346 900,0
Надання інших послуг із бронювання та пов'язана з цим діяльність	123 282,0
Організування конгресів і туристичних виставок	380 502,7
Театральна та концертна діяльність	847 605,9
Функціонування музеїв	168 585,6

Примітка: визначено за даними ДПС України [20–21].

⁶ За даними офіційного листа-відповіді Державної податкової служби України на запит.

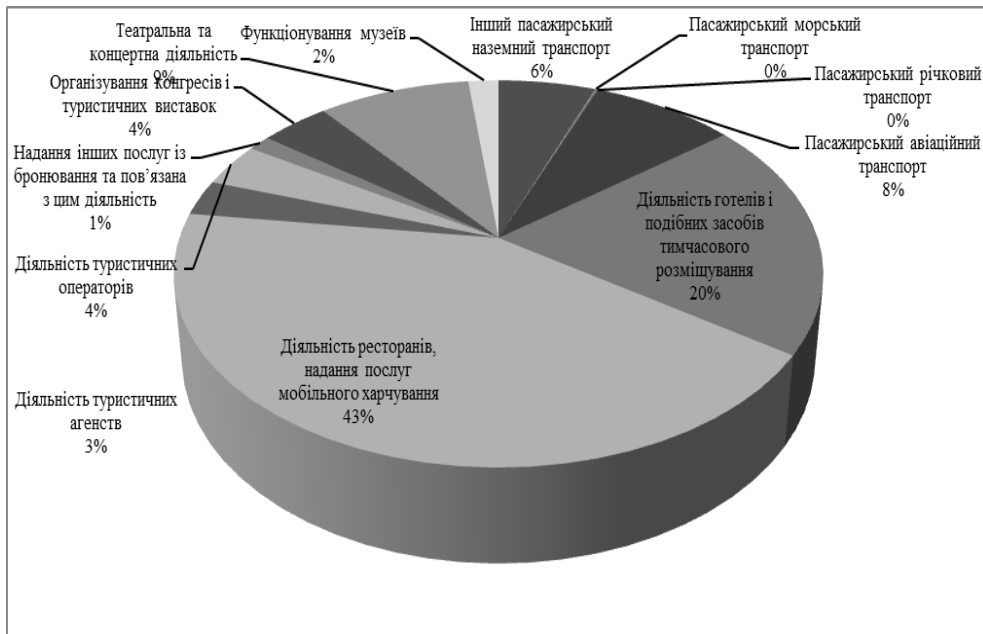

Рис. 3. Питова вага обсягів сплачених податкових платежів до Зведеного бюджету України за основними видами економічної діяльності НТС у 2019 році

Примітка: розроблено авторами за даними ДПС України [20–21].

Водночас наявність проблем із аналізом цілісності НТС та відсутністю консолідованих статистичних даних не дає можливості оцінити реальний стан НТС та її вплив на економіку країни, платіжний баланс, а також для визначення основних напрямів і трендів розвитку. Це може вирішити запровадження в Україні з 2021 року допоміжного (сателітного) рахунку туризму, методологія якого розроблена з урахуванням положень, викладених у Регламенті (ЄС) № 692/2011 Європейського парламенту та ради від 6 липня 2011 р., що стосується статистики туризму [22], а також Міжнародних рекомендацій зі статистики туризму [3]. Згідно із зазначеними Методологічними положеннями до галузей туризму в Україні повинні бути віднесені тимчасове розміщування; забезпечення стравами і напоями; залізничний, наземний, водний і повітряний пасажирський транспорт; надання в оренду транспортних засобів; турагентства; туроператори; інші послуги з бронювання; діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг; діяльність у сфері спорту та дозвілля; типові туристичні товари й типові туристичні послуги, специфічні для країни [3, с. 21–28].

Крім того, серйозним викликом для туристичної системи сьогодні стало поширення пандемії COVID-19 та запобіжні заходи, що вживаються локально й глобально урядами країн і світовим співтовариством, й призвели до найгіршої в історії бізнесу кризи. Для подолання наслідків коронакризи у багатьох європейських країнах туристичний ринок отримує

урядову підтримку: Єврокомісія оголосила про виділення €8 млрд на покриття збитків туристичним підприємствам, що постраждали від карантинних обмежень [23]. Першочерговим завданням для України сьогодні є формування обізнаності й зацікавленості мандрівної аудиторії у внутрішньому та візному туризмі. Водночас варто зауважити, що, незважаючи на пандемію, туристичний бізнес може досить швидко відновитися та розвиватися після її подолання.

Таким чином, узагальнивши дослідження функціонально-галузевої компоненти НТС, дійшли висновку, що вона характеризується:

- 1) неоднорідністю, що виявляється в поєднанні складових змішаного походження і призначення;
- 2) поліструктурністю, що полягає в наявності багатьох центрів впливу й груп зацікавлених осіб (стейкхолдерів);
- 3) динамічністю розвитку і мінливістю окремих компонент;
- 4) цілісністю і нерозривністю сукупності умов виробництва та життєдіяльності у певному середовищі, тобто території, на якій здійснюються процеси суспільного відтворення задля виробництва, розподілу, реалізації і споживання туристичного продукту;
- 5) залученістю широкого кола зацікавлених осіб.

Систематизація розгляду функціонально-галузевої компоненти НТС розкрила тенденції щодо високого рівня концентрації пропозиції на ринку туристичних послуг; самостійної організації турів споживачами; поширення інноваційних технологій у НТС; розширення потреби додаткових послуг у туристичному продукті. Це стимулюватиме суб'єктів туристичної діяльності розробляти та реалізовувати продукти і послуги, що враховують поточні виклики, пов'язані із пандемією коронавірусу та відповідають очікуванням окремих сегментів споживачів і стейкхолдерів.

Список використаних джерел

1. Охріменко А. Г. Національна туристична система. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 592 с. <https://bit.ly/35XQerH>.
2. Саранча М. А., Кусков А. С. Эволюция подходов к исследованию территориальных туристско-рекреационных систем. *Вестник Удмуртского университета*. 2011. Вып. 3. С. 101–113.
3. International Recommendations for Tourism Statistics 2008, World Tourism Organization (UNWTO). New York, 2010, 134 p. URL : <https://bit.ly/3mIjZmu>.
4. КВЕД ДК 009:2010: Національний класифікатор України. наказ ДКУПТРСІІ від 11.10.2010 р. № 457. URL : <https://bit.ly/3clBDrm>.
5. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review, 1990. *Département d'Économie - École normale supérieure*. URL : <https://bit.ly/33WvIFA>.
6. Sustainable Tourism for Development Guidebook. 2013. UNWTO URL : <https://bit.ly/2FWvZQv>.
7. Ліцензійний реєстр суб'єктів туроператорської діяльності. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*. URL : <https://bit.ly/2RLuuqW>.
8. Туристична діяльність в Україні у 2012 р. Статистичний бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. Державна служба статистики України,

2013. 272 с. *Державна служба статистики України*. URL : <https://bit.ly/3mKNkMT>.
9. Туристична діяльність в Україні у 2013 р. Статистичний бюлетень / відп. за вип. І. В. Калачова. Державна служба статистики України, 2014. 272 с. *Державна служба статистики України*. URL : <https://bit.ly/3hPdtGJ>.
 10. Туристична діяльність в Україні у 2014 р. Статистичний бюлетень / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ : Держ. служба статистики України, 2015. 76 с. *Державна служба статистики України*. URL : <https://bit.ly/2S2kv0F>.
 11. Туристична діяльність в Україні у 2015 р. Статистичний бюлетень / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ : Держ. служба статистики України, 2016. 76 с. *Державна служба статистики України*. URL : <https://bit.ly/32Uk9iJ>.
 12. Туристична діяльність в Україні у 2017 р. Статистичний збірник / відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ : Держ. служба статистики України, 2018. 90 с. *Державна служба статистики України*. URL : <https://bit.ly/2ErRacI>.
 13. Туристична діяльність в Україні у 2018 році. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. URL : <https://bit.ly/2ZW4I7B>.
 14. Кількість перевезених пасажирів за видами транспорту. *Державна служба статистики України* URL : <https://bit.ly/2RPotcF>.
 15. Колективні засоби розміщування в Україні у 2011 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / відповід. за вип. О. О. Кармазіна. Київ, 2012. 142 с.
 16. Колективні засоби розміщування в Україні у 2015 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / відповід. за вип. О. О. Кармазіна. Київ, 2016. 142 с.
 17. Колективні засоби розміщування в Україні у 2016 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / відповід. за вип. О. О. Кармазіна. Київ, 2017. 142 с.
 18. Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / відповід. за вип. О. О. Кармазіна. Київ, 2018. 142 с.
 19. Колективні засоби розміщування в Україні у 2018 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / відповід. за вип. О. О. Кармазіна. Київ, 2019. 142 с.
 20. Лист Державної податкової служби України від 03.04.2020 р. № 3401/5/99-00-06-02-02-05. *Особистий архів Алли Охріменко*.
 21. Лист Державної податкової служби України від 23.07.2020 р. № 1295/ЗП/99-00-12-09-02-10. *Архів Міністерства культури та інформаційної політики України*.
 22. Методологічні положення із складання допоміжного (сателітного) рахунку туризму в Україні. Наказ Державної служби статистики України від 29.12.2017 р. № 359. *Державна служба статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2017/359/359_2017.htm.
 23. *Чигирь Л.* Відпочинок відкладається. Але ненадовго (27.04.2020, 13:27). *Бізнес*. URL : <https://bit.ly/2FQCXXr>.

Надійшла до редакції 01.02.2020

Alla OKHRIMENKO

Kyiv National University of Trade and Economics

Natallia OPANASIUK

National University of Ukraine on Physical Education and Sport

Natallia PRIYMACHENKO

National University of Ukraine on Physical Education and Sport

Development of the Functional-Sectoral Component of the National Tourist System of Ukraine

The development of the national tourist system (NTS) is analysed through the prism of its functional and sectoral component. The main goal is to conceptualize the functional-sectoral component of NTS, due to the intersectoral interaction of economic entities for the production, distribution, sale and organization of consumption of a complex tourist product, as well as the generalization of information and analytical parameters to ensure its effectiveness. Systematization of literature sources and approaches to solving these problems shows that the scientific discourse touches the sphere of functional-sectoral component of NTS very briefly. The relevance of the research is due to the fact that this component of the NTS is the basis of its effective development and ensures the consolidation of various economic activities, the cooperation of which contributes to the formation of synergetic and multiplier effects. The methodological basis of the study is tourism and integration economic theories, the tools of which are able to activate the components of the NTS and their relationships to improve its effectiveness. The object of the research is the process of realization of activity of functional-sectoral component of NTS. Accordingly, a vision of the definition of the functional-sectoral component of the NTS and strategic approaches to its development is presented. They form a functional-sectoral component of NTS: 1) subjects of tourist activity (production of a tourist product); 2) subjects of related types of economic activity; 3) subjects providing economic types of economic activity. The research of the functional-sectoral component of NTS is carried out on the basis of the assessment of the value chain in the tourist system, the basis of which is formed by the subjects of tourist activity, which provide: tourist information services, transport services, tourist accommodation services. It is determined that the market of tourist services of Ukraine is highly concentrated and amplify tendencies of independent planning and booking of travels on the basis of global information and communication services. The role of air transport in the development of NTS has been updated, the operation of which in recent years reflects the positive dynamic results, in particular regarding the diversification of air services and the volume of airports on external and domestic routes. Positive changes in the volume of services in accommodation facilities were also identified against the background of a reduction in their total number, which is explained by the growth of competition in the market and the improvement of the quality of service provision. The basis for the development of the hotel business in Ukraine is the presence on the market of global multinational corporations (TNCs). The contribution of subjects of tourist activity (production of a tourist product) to the consolidated budget of Ukraine is defined through payment of taxes. It is noted that there are problems with a comprehensive analysis of NTS due to the lack of consolidated statistics in state reporting. The research confirms and theoretically proves that the development of NTS and its functional and sectoral component is crucial for the national economy. The pragmatic results of this research should contribute to the intensification of modern and balanced approaches to the management of NTS, based on the values of civil society, democracy, partnership between the state, private and public structures despite the complex conditions of modern Ukraine.

Keywords: *tourism, national tourism system, functional and industry component, value chain of tourism product.*